

บทที่ 1

บทนำ

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่าประโยชน์กับมนุษย์มากมาย การที่ประเทศไทยตั้งอยู่ในเขตร้อนชื้นและมีชนิดป่าแบบป่าฝนเขตร้อน (Tropical rain forest) ซึ่งเป็นแหล่งหนึ่งของโลกที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง ประกอบด้วยระบบนิเวศที่หลากหลายสลับซับซ้อนมีชนิดพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตมากมาย รวมทั้งความหลากหลายของพันธุกรรม คนไทยจึงได้นำเอาทรัพยากรจากป่าไม้มาใช้ประโยชน์กันอย่างมากมาย เช่น อาหาร ยา ทรัพยากร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม บางครั้งการใช้ประโยชน์เป็นไปโดยขาดความระมัดระวัง จึงนำมาซึ่งผลกระทบมากมาย

ตั้งแต่ได้มีความพยายามพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยได้ลดน้อยลงตามลำดับ ในปี 2504 มีพื้นที่ป่าไม้จำนวน 273,629 ตารางกิโลเมตร หรือ 171.0 ล้านไร่ (53.3%) ในปี 2532 เหลือเพียง 89.6 ล้านไร่ (27.9%) และในปี 2538 มีพื้นที่ป่าไม้เหลือเพียง 82.2 ล้านไร่ (25.6%) มีพื้นที่ป่าไม้เหลือเพียงร้อยละ 25 ของประเทศเท่านั้น (อภิชัย พันธเสน, 2538) ทั้งนี้เป็นผลมาจากการที่ประเทศไทยใช้นโยบายแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2508) จนกระทั่งถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ซึ่งเน้นการนำทรัพยากรมาสนับสนุนการสร้างเศรษฐกิจเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ (ยศ สันตสมบัติ, 2536 : 103)

ป่าไม้ในภาคใต้ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาดังกล่าวเช่นกัน จากที่มีพื้นที่ป่าไม้จำนวน 41.8 ล้านไร่ ในปี 2504 ได้ลดลงเหลือ 17.6 ล้านไร่ ในปี 2538 (นิวัติ เรืองพานิช, 2541 : 274) ในจำนวนพื้นที่ดังกล่าวรวมถึงพื้นที่ป่าไม้ในจังหวัดกระบี่ที่มีจำนวน 2,942,820 ไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติประมาณ 1,415,952 ไร่ เฉพาะในจังหวัดกระบี่ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาจำนวนพื้นที่ป่าไม้ได้ลดลงเฉลี่ยปีละ 5,738 ไร่ ในระหว่าง พ.ศ. 2538-2544 โดยได้ลดลงเหลือ 1,526,868 ไร่ ในปี พ.ศ. 2544 หรือ คิดเป็นพื้นที่ 10 % ของพื้นที่ทั้งจังหวัด ทั้งนี้ตำบลคลองท่อมเหนืออำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ มีสภาพป่าไม้เป็นป่าฝันทึบที่ราบต่ำ (สภาพป่าไม้ประเภทนี้อยู่บนพื้นที่ราบเชิงเขาที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลไม่เกิน 150 เมตร) มีพื้นที่ป่าประมาณ 25,550 ไร่ และเป็นพื้นที่กันชนซึ่งเสี่ยงต่อการบุกรุกทำลายสูง เนื่องจากประชาชนจากต่างถิ่นเข้าไปบุกรุกพื้นที่ป่า ซึ่ง

ในพื้นที่ดังกล่าวมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เช่น น้ำตกกร่อน และวังมรกต สภาพป่าเช่นนี้แทบจะไม่พบในเขตอุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอื่นๆ (ณรงค์ คงมาก, 2544) นอกจากนี้ยังพบว่ามึนกออย่างน้อย 40 ชนิด อีกทั้งมีพืชและสัตว์อีกหลายชนิด สิ่งที่มีชีวิตเหล่านี้ส่วนใหญ่กำลังตกอยู่ในภาวะอันตรายต่อการสูญพันธุ์ไปจากประเทศไทย เช่น นกแก้วแล้วท้องดำ (*Pitta gurneyi*) นอกจากนี้ยังมีนกชนิดอื่นๆ เช่น นกปากกบปีกขี้ไต้ (*Batrachostomus stellatus*) นกขุนแผนหัวดำ (*Harpactes diardii*) นกขุนแผนตะโพกสีน้ำตาล (*Harpactes orrhophacus*) นกกระเต็นสร้อยคอสีน้ำตาล (*Actenoides concretus*) สำหรับสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมพบ ค่างแว่นถิ่นใต้ (*Presbytis obscura*) ค่างดำ (*Presbytis melalophos*) พญากระรอกเหลือง (*Ratufa affinis*) กระรอกสามสี (*Callasciurus prevostii*) นากเล็กเล็บสั้น (*Aonyx cinerea*)

ภายหลังจากประเทศต่างๆ ได้ใช้แผนปฏิบัติการป่าไม้เขตร้อนขึ้น กรมป่าไม้ได้จัดทำแผนแม่บทเพื่อพัฒนาป่าไม้ในประเทศไทย เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2536 โดยเปิดโอกาสให้บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับป่า เช่น ชุมชนท้องถิ่น ประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และนักการเมือง เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดทำนโยบายการป่าไม้และแผนแม่บทป่าไม้เพื่อให้คุณค่าทางกฎหมาย และความยุติธรรมเป็นพื้นฐาน ซึ่งมีหลักการที่สำคัญ ได้แก่ (1) หลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน (2) มุ่งฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความหลากหลายทางพันธุกรรม (3) พัฒนาสภาวะแวดล้อม (4) เคารพและยอมรับสิทธิของชุมชนตลอดจนภูมิปัญญาของชาวบ้าน และ (5) จะต้องมุ่งไปสู่การพัฒนาคนและการพัฒนาชนบท (วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2536) ในขณะเดียวกันได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติสวนป่า พ.ศ. 2535 โดยรัฐได้เปลี่ยนบทบาทจากผู้หวงป่าและที่ดินมาเป็นผู้จัดหาที่ดินและสร้างสวนป่า และให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในการดูแลป่าในรูปของป่าชุมชน (เสนห์ จามริก, 2536)

จะเห็นได้ว่าในช่วงเวลาที่ผ่านมา นโยบายการจัดการป่าไม้มุ่งเน้นการกำหนดพื้นที่ป่าเศรษฐกิจและป่าอนุรักษ์ เพื่อสาธารณประโยชน์ เช่น ป่าต้นน้ำ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และการใช้ประโยชน์ทางด้านอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีการรณรงค์เพื่อปลูกสร้างสวนป่าในบริเวณที่ป่าเสื่อมโทรม แต่การบริหารจัดการป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบันไม่ได้อยู่บนพื้นฐานทางวิชาการและการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเป็นขั้นเป็นตอนและเหมาะสมเท่าที่ควร (ยงยุทธ พึ่งวงศ์ญาติ, 2543 :22) ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ จากการศึกษาของสมาคมหยาดฝน (2540 อ้างโดย สุชาติ บรรจงการ, 2544) พบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถป้องกันและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติได้ เช่น ชุมชนบ้านทุ่งทอง หมู่ที่ 3 ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอสี่เกา จังหวัดตรัง เป็นชุมชนตัวอย่างในการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการอนุรักษ์ป่าชายเลน

แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนมีหลายรูปแบบเช่น การประเมินสถานะชนบทอย่างเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal - RRA) การประเมินสถานะชนบทอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal - PRA) การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research - PAR) และการวิเคราะห์ชุมชนด้วยความละเอียดอ่อน (Soft System Analysis - SSA) ส่วนกระบวนการ AIC เป็นแนวทางหนึ่งที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนให้มีศักยภาพในการระดมความคิด ร่วมตัดสินใจอนาคตของชุมชน และกระตุ้นให้เกิดการยอมรับของชุมชนบนพื้นฐานแห่งความเสมอภาคที่ยึดเอาคนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนก่อให้เกิดผลสำเร็จที่สามารถขยายผลได้ (อรพินท์ สวโชคชัย, 2537:13) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของกรมส่งเสริมการเกษตร (2542) ซึ่งได้ศึกษาบทบาทของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในการสนับสนุนการปฏิบัติงานขององค์การบริหารส่วนตำบล ภูมิศึกษาอำเภอเมือง และอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาก็คือได้แผนปฏิบัติงานในตำบลแม่แฝก ซึ่งดำเนินการโดยใช้กระบวนการ AIC สามารถทำให้เกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ และเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ร่วมศึกษาปัญหาและร่วมกำหนดทิศทางในการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง (ฐิติรงค์ รุ่งรอด, 2542 :25) ส่วนสุกัญญา อธิปอนันต์ (2542 : 24) กล่าวว่า แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแนวทางหนึ่งคือ การใช้กระบวนการ AIC (Appreciation Influence Control) ซึ่งในการปฏิบัติงานและสำรวจความต้องการในการพัฒนาหมู่บ้านจากกรณีศึกษาบ้านดงหมากไฟ ทำให้เกิดโครงการกองทุนร้านค้า ซึ่งเป็นความต้องการของชาวบ้านอย่างแท้จริงและทุกคนร่วมวางแผนดำเนินการ และพัฒนากองทุนร้านค้าให้สามารถดำเนินงานไปได้ ซึ่งทำให้เกิดประโยชน์ต่อชาวบ้านอย่างแท้จริง

ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับมุมมองของ ประเวศ วะสี (2535) อรพินท์ สวโชคชัย (2537) และ พลสันต์ โพธิ์ศรีทอง (2539) ที่ได้อธิบายในทำนองเดียวกันว่า กระบวนการ AIC เป็นวิธีการส่งเสริมให้มีการยอมรับและมีการเรียนรู้ร่วมกันด้วยการปฏิบัติจริง การเรียนรู้ร่วมกันนี้ทำให้เกิดพลังสร้างสรรค์ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ เนื่องจากขั้นตอนของกระบวนการ AIC ได้เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมกระบวนการทุกคนมีโอกาสสื่อสาร แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ตลอดจนข้อมูลข่าวสาร ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจถึงสภาพปัญหา และศักยภาพของชุมชนในการกำหนดเป้าหมายในอนาคตได้อย่างชัดเจน

กระบวนการ AIC เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ รวมทั้งเป็นกระบวนการประชุมระดมพลังสมอง เพื่อหาทางแก้ไขปัญหาและหาแนวทางพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ โดยประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ 3 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนแรก เป็นขั้นตอนสร้างความรู้ (Appreciation หรือ A) เป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจ (โดยการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์และข้อมูลซึ่งกันและกัน ในการทบทวนปัญหาสาเหตุของปัญหา และกำหนดสิ่งที่ต้องการในอนาคต ในขั้นตอนนี้ต้องปฏิบัติต่อกันด้วยการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น เพื่อให้เกิดความรู้สึกที่ดีต่อกัน นำไปสู่ความคิดสร้างสรรค์และเกิดวิสัยทัศน์ร่วมกัน)

ขั้นตอนที่ 2 เป็นขั้นตอนการสร้างแนวทางการพัฒนา (Influence หรือ I) ซึ่งเป็นการเรียนรู้ร่วมกันในการระดมความคิด (หรือวิธีการที่จะทำให้บรรลุผลในอนาคตหรือวิสัยทัศน์ร่วมที่ผู้ร่วมประชุมมีมติร่วมกันว่าจะนำไปสู่ความสำเร็จตามกลุ่มต้องการ)

ขั้นตอนที่ 3 เป็นขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติ (Control หรือ C) ซึ่งเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่ต้องการพลังความร่วมมือ และความรับผิดชอบในการนำวิธีการมากำหนดแผนปฏิบัติการ (โดยสมาชิกกลุ่มเป้าหมายนำแผนปฏิบัติการไปปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม อันจะนำไปสู่เป้าหมายที่เป็นวิสัยทัศน์ร่วมกัน)

การใช้กระบวนการ AIC น่าจะเป็นแนวทางที่เหมาะสมในการส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าไม้ในชุมชนตำบลคลองท่อมเหนือ อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ เนื่องจากชุมชนมีปัญหาระบบนิเวศธรรมชาติถูกทำลายอย่างต่อเนื่อง อันเป็นผลมาจากการลักลอบทำลายป่าและการขยายพื้นที่เพาะปลูก ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดินป่า และแหล่งน้ำ มีผลกระทบอย่างรุนแรงต่อการประกอบอาชีพ เช่น การปลูกยางพารา สวนผลไม้ เกษตรผสมผสาน และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อย่างไรก็ตาม วิธีการแก้ไขที่ปราศจากพื้นฐานของความเข้าใจในสภาพปัญหาจะไม่ช่วยทำให้สถานการณ์ดีขึ้นได้เลย เนื่องจากไม่มีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน ตั้งแต่ปี 2539 เป็นต้นมาชุมชนได้ให้ความสำคัญกับการทำงานในรูปแบบของกลุ่ม โดยสมาชิกในชุมชนได้รวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มกิจกรรมในลักษณะต่างๆ เพื่อร่วมทำงานในระดับหมู่บ้าน เช่น กลุ่มเกษตรยั่งยืน กลุ่มเกษตรอินทรีย์ กลุ่มอนุรักษ์พืชผักพื้นบ้าน และกลุ่มท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งแต่ละกลุ่มได้คัดเลือกตัวแทนมาร่วมดำเนินงานในระดับตำบล โดยมีคณะกรรมการและสมาชิกร่วมดำเนินงานของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง ความเข้มแข็งของกลุ่มต่างๆดังกล่าวจึงเป็นพื้นฐานสำคัญของการอนุรักษ์ป่าไม้ การใช้กระบวนการ AIC จึงน่าจะช่วยพัฒนาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นอันนำไปสู่การอนุรักษ์ป่าไม้ที่ยั่งยืน เนื่องจากการเปิดโอกาสให้บุคคลและตัวแทนของกลุ่มต่างๆ ที่อยู่ในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม และรับผิดชอบในฐานะสมาชิกของชุมชน เพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของในการกำหนดทิศทางการอนุรักษ์ป่าไม้ การร่วมตัดสินใจอนาคตของชุมชน การร่วมดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และการร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

ผู้วิจัยจึงมีแนวคิดที่จะจัดทำกระบวนการ AIC (Appreciation Influence Control) เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการจัดการป่าไม้อย่างต่อเนื่อง โดยมุ่งตอบคำถามในการวิจัยดังนี้

1. การจัดการกระบวนการ AIC เพื่อให้เกิดแผนปฏิบัติการอนุรักษ์ป่าไม้ควรเป็นอย่างไร
2. มีเงื่อนไขและปัจจัยใดบ้าง ที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการตามแผนปฏิบัติการอนุรักษ์ป่าไม้
3. การใช้กระบวนการ AIC สามารถเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ได้หรือไม่ อย่างไร

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 2.1 เพื่อใช้กระบวนการ AIC ในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ รวมทั้งศึกษาผลจากการจัดการกระบวนการ AIC
- 2.2 เพื่อศึกษาผลเบื้องต้นจากการที่ชุมชนนำแผนปฏิบัติการไปดำเนินการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลด้านการอนุรักษ์ป่าไม้
- 2.3 เพื่อเสนอแนะแนวทางการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยใช้กระบวนการ AIC

3. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 3.1 ได้กระบวนการ AIC ที่สามารถนำไปใช้เพื่อให้เกิดการวางแผนกำหนดนโยบายและแผนปฏิบัติการอนุรักษ์ป่าไม้ในระดับชุมชน
- 3.2 ได้แผนปฏิบัติการและแนวทางการดำเนินการตามแผนปฏิบัติการของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์ป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ ในตำบลคลองท่อมเหนือ อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่
- 3.3 ได้แนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ ด้วยกระบวนการ AIC ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับพื้นที่อื่นๆ ต่อไป

4. ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้โดยการใช้กระบวนการ AIC: กรณีศึกษา ตำบลคลองท่อมเหนือ อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนวิธีการวิจัย วิธีการเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

4.1 พื้นที่ศึกษาและการเลือกพื้นที่ศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ได้เลือกพื้นที่ศึกษาโดยวิธีเจาะจง (Purposive Sampling) คือตำบลคลองท่อมเหนือ อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ ซึ่งมีลักษณะสำคัญคือ สมาชิกในชุมชนมีความตั้งใจที่จะอนุรักษ์ป่าและให้ความสำคัญกับปัญหาการทำลายป่าไม้ในชุมชนเกษตรยั่งยืน กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ กลุ่มอนุรักษ์พืชผักพื้นบ้าน และกลุ่มท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งได้มีกลุ่มต่างๆ ร่วมทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

4.2 ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

ในตำบลคลองท่อมเหนือมี 8 หมู่บ้าน ประชากรจำนวน 850 คน ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบ Purposive Sampling ในพื้นที่ 6 หมู่บ้านโดยเน้นผู้นำกลุ่ม โดยใช้วิธีการดังนี้

4.2.1 ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการได้แก่ ประธานกรรมการบริหารส่วนตำบลคลองท่อมเหนือ กำนันตำบลคลองท่อมเหนือ ผู้ใหญ่บ้านบางเตียว ผู้ใหญ่บ้านบ้านทอนจุมกควาย ผู้ใหญ่บ้านบางคราม ผู้ใหญ่บ้านบ้านไสร่ง ผู้ใหญ่บ้านบ้านหน้าเขา ผู้ใหญ่บ้านบางคราม ได้ สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลคลองท่อมเหนือจำนวน 6 หมู่บ้าน หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าบ้านบางครามได้ เกษตรอำเภอคลองท่อม และเกษตรกรตำบลคลองท่อมเหนือ รวมทั้งหมด 17 คน

4.2.2 ผู้นำไม่เป็นที่ทางการได้แก่ แกนนำกลุ่มเกษตรยั่งยืน แกนนำกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ แกนนำกลุ่มอนุรักษ์พืชผักพื้นบ้าน ตัวแทนกลุ่มท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กลุ่มแม่บ้านและผู้นำทางศาสนา ในตำบลคลองท่อมเหนือ อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ กลุ่มตัวอย่างรวมทั้งหมด 28 คน

4.3 การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้โดยใช้กระบวนการ AIC โดยแบ่งขั้นตอนออกเป็น 3 ขั้นตอนได้แก่

4.3.1 ขั้นเตรียมการประชุมปฏิบัติการ สืบหาข้อมูลพื้นฐาน และกำหนดแผนการประชุมปฏิบัติการ

4.3.2 ^๕ขั้นตอนจัดประชุมปฏิบัติการ เตรียมชุมชนและติดต่อกลุ่มเป้าหมาย และนำแผนการประชุมปฏิบัติการ ไปใช้กับกลุ่มเป้าหมาย

4.3.3 ^๕ขั้นตอนประเมินผลการประชุมปฏิบัติการ เก็บข้อมูลเพื่อประเมินผลแบ่งออกเป็น 4 ส่วนคือ (1) ก่อนการประชุมปฏิบัติการ (2) ระหว่างการดำเนินการประชุมปฏิบัติการ (3) หลังการประชุมปฏิบัติการ (4) หลังจากนำแผนปฏิบัติการไปทดลองใช้แล้ว

4.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้ได้มาจาก 2 แหล่ง คือ

(1) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นข้อมูลที่ได้มาจากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการใช้กระบวนการ AIC ในงานวิจัยต่างๆ จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมป่าไม้ ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์แห่งภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก กรมส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อินเทอร์เน็ต และข้อมูลเกี่ยวกับสภาพหมู่บ้านในระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด และข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ศึกษา ประกอบกับการพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องทั้งหน่วยงานรัฐและองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่างๆ

(2) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นข้อมูลภาคสนาม แบ่งเป็น 3 ส่วน ได้แก่

2.1 ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน ได้แก่ ประวัติหมู่บ้าน วัฒนธรรม สภาพสังคม เศรษฐกิจ ฐานทรัพยากรของชุมชน วิถีชีวิตที่ประชาชนผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติ และความสัมพันธ์ทางสังคม

2.2 ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมในกระบวนการ AIC และการนำแผนปฏิบัติการไปทดลองใช้ในการอนุรักษ์ป่าไม้ ตลอดจนผลการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ และผลที่เกิดขึ้นจากการอนุรักษ์ป่าไม้ การเก็บข้อมูลใน 6 หมู่บ้านเป้าหมาย แบ่งเป็น 5 ขั้นตอน คือ

2.2.1 ^๕ขั้นตอนการเตรียมการประชุมปฏิบัติการ ได้แก่การสำรวจเบื้องต้นของผู้วิจัย ในพื้นที่มีกลุ่มเป้าหมาย เนื้อหาและแนวคิดของกระบวนการ AIC และกระบวนการกลุ่มจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและกระบวนการจัดทำแผนงานโครงการปฏิบัติการอนุรักษ์ป่าไม้

2.2.2 ^๕ขั้นตอนการกำหนดแผนการประชุมปฏิบัติการโดยใช้กระบวนการ AIC โดยศึกษาวัตถุประสงค์ของการปฏิบัติการ การกำหนดขอบเขตและเนื้อหาสาระของแผนปฏิบัติการ และรูปแบบของกระบวนการ AIC ในกระบวนการ 3 ขั้นตอน ได้แก่ (1) การรับรู้สถานการณ์ปัญหาของสภาพป่าไม้ในชุมชน (2) สาเหตุและผลกระทบของปัญหาป่าไม้ และ (3) การกำหนดกิจกรรมฝึกอบรมตามกระบวนการ AIC โดยการสังเกตจากลักษณะทั่วไปและการเข้าร่วมทำ

กิจกรรมในหมู่บ้านและการวิจัยภาคสนาม ใช้วิธีการเก็บข้อมูลตามแนวทางวิจัยของ อมรา พงศาพิชญ์ (2536) คือ

ก. การสังเกตโดยตรง (Direct observation) คือการสำรวจสภาพทั่วไปทางด้านกายภาพของชุมชน ด้านโครงสร้างของชุมชน และความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนเพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐาน ได้แก่ สภาพภูมิประเทศ ทำเลที่ตั้ง ตลอดจนสาธารณูปโภคต่างๆ เป็นต้น

ข. การสังเกตโดยการมีส่วนร่วม (Participant observation) คือผู้วิจัยใช้ชีวิตอยู่ร่วมในชุมชนนั้นอย่างต่อเนื่อง และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นด้วย โดยการสอบถาม

2.2.3 ขั้นตอนการจัดประชุมปฏิบัติการ จัดประชุมกลุ่มเป้าหมายและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กิจกรรมในการประชุมปฏิบัติการได้แก่ วิทยาการสร้างความเข้าใจในเนื้อหาและจัดทำแผนปฏิบัติการตามแนวทางที่กำหนดไว้ และวางแผนการดำเนินการประชุมร่วมกัน พร้อมทั้งนัดหมาย วันเวลา สถานที่ และเตรียมสื่อวัสดุอุปกรณ์ โดยสังเกตการณ์ในการทำกิจกรรมทุกขั้นตอน

2.2.4 ขั้นตอนการนำแผนปฏิบัติการไปทดลองใช้ เป็นการเก็บข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์ การสังเกตและการสนทนากลุ่ม (Focus group)

2.2.5 ขั้นตอนการประเมินผล โดยใช้การสนทนากลุ่ม (Focus group) และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในการดำเนินการตามแผนปฏิบัติการ

4.5 การวิเคราะห์ข้อมูล มีดังต่อไปนี้

4.5.1 ข้อมูลเชิงคุณภาพ การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์แบบสร้างข้อสรุปหรือวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive analysis) ที่ได้จากการสังเกต การสอบถาม และการจดบันทึกตามวิธีการของ สุกางค์ จันทวานิช (2540) โดยอาศัยการวิเคราะห์ 3 ชนิดคือ

ก. การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic induction) เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่มองเห็นในหมู่บ้าน เช่น การประกอบอาชีพ วิถีชีวิตของประชาชนในชุมชน การทำกิจกรรมของชุมชน และการพัฒนาของชุมชน

ข. การวิเคราะห์โดยจำแนกข้อมูล (Typological analysis) โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์แบบอุปนัย ทำการจำแนกข้อมูลเป็นชนิดๆ เช่น กิจกรรม ความคิดเห็น และการมีส่วนร่วม

ค. การวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (Constant comparison) โดยวิธีนำข้อมูลทั้งหมดมาทำการสังเคราะห์ สรุปความสัมพันธ์ด้วยการเปรียบเทียบ โดยการนำข้อมูลมา

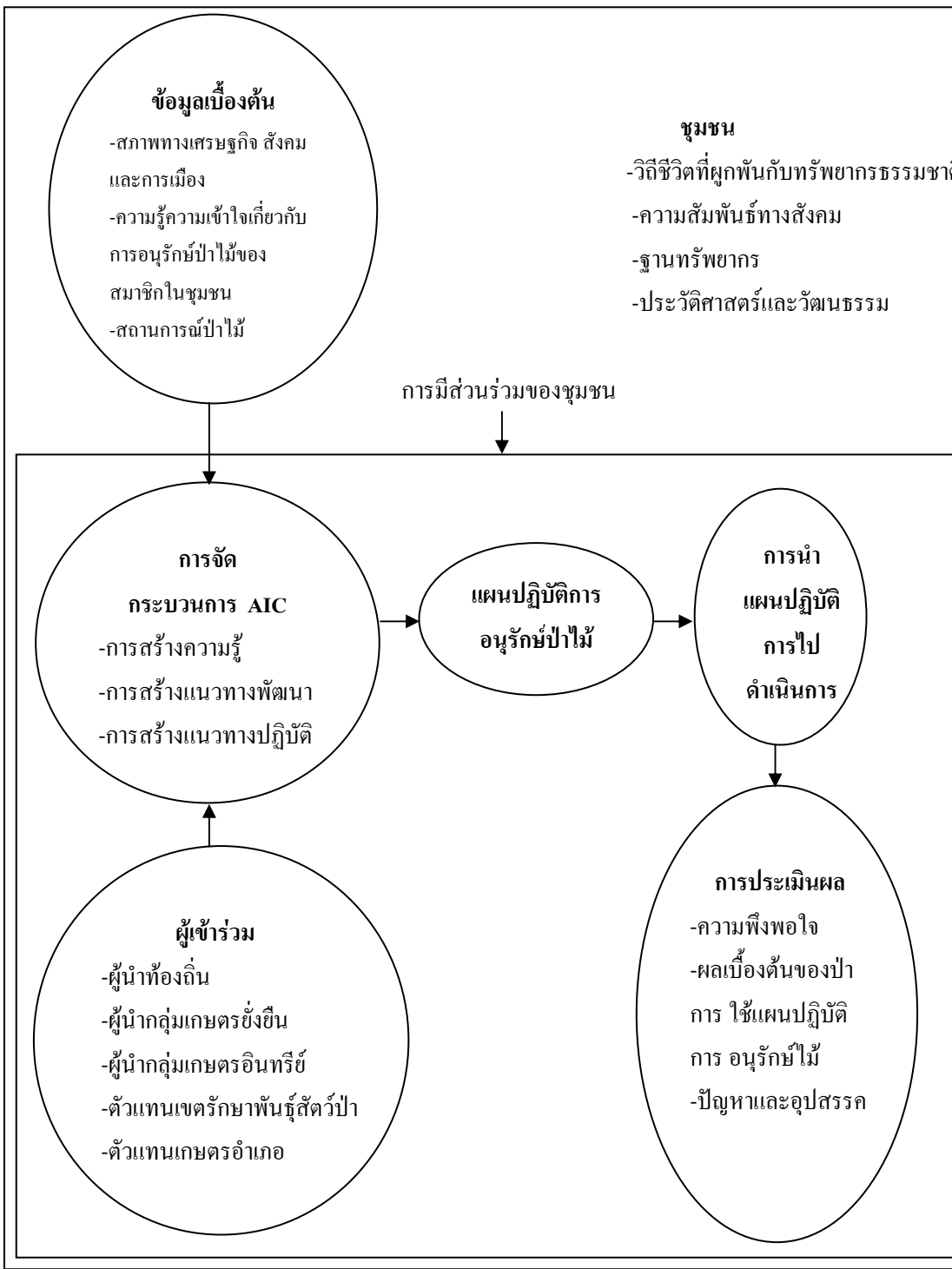
เปรียบเทียบเป็นปรากฏการณ์ แยกแยะปรากฏการณ์ออกเป็นส่วนๆ เพื่อหาลักษณะร่วมกันและความแตกต่างจากข้อมูลอื่นๆ

4.6 ขั้นตอนการเสนอผลการวิจัย

จัดทำรายงานเสนอผลการวิจัยโดยการพิมพ์เป็นรูปเล่ม ตามหลักเกณฑ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์กำหนด

5. กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้ ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) ผู้วิจัยมีประเด็นที่จะทำการศึกษา เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยใช้กระบวนการ AIC: กรณีศึกษา ตำบลคลองท่อมเหนือ อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ ที่ผู้วิจัยกำหนดแนวคิดและขั้นตอนเบื้องต้นไว้ก่อนอย่างกว้างๆ กล่าวคือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ครั้งนี้ เกิดขึ้นจากการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการกับผู้นำชุมชน ตัวแทนกลุ่มต่างๆ และตัวแทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในรูปแบบกระบวนการ AIC ซึ่งเป็นแนวทางในการส่งเสริมการเรียนรู้และปฏิสัมพันธ์ร่วมกันจากการปฏิบัติจริง มีหลักการที่สำคัญคือ การสร้างการเรียนรู้ การสร้างแนวทางพัฒนา และการสร้างแนวทางปฏิบัติโดยนำแผนปฏิบัติการอนุรักษ์ป่าไม้ไปใช้ในพื้นที่จริง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้โดยใช้กระบวนการ AIC มีมากหรือน้อยเพียงใดสังเกตจากผลการนำแผนปฏิบัติการอนุรักษ์ป่าไม้ไปใช้ ความพึงพอใจ ปัจจัยและเงื่อนไขที่เอื้อต่อการดำเนินงานรวมทั้งปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน ซึ่งเป็นแนวทางสำหรับผู้สนใจนำไปใช้หรือปรับปรุงใช้ตามสภาพตามความต้องการต่อไป ดังภาพประกอบ 1

6. นิยามศัพท์เฉพาะ

6.1 การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ หมายถึง การเข้าร่วมของประชาชนที่เกี่ยวกับการวางแผน ดำเนินการในกิจกรรมต่างๆของประชาชนที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

6.2 กระบวนการ AIC หมายถึง วิธีการที่เปิดโอกาสให้กลุ่มคนหรือประชาชน เข้ามาร่วมในการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ร่วมกัน ซึ่งจะนำไปสู่การระดมความคิดเห็นในการพัฒนาและวางแผน หาทางแก้ไขปัญหาในเชิงสร้างสรรค์

6.3 การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ (Forest Conservation) หมายถึงการใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ใช้ได้นานที่สุด มีการสูญเสียโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุดและมีการกระจายการใช้ประโยชน์โดยทั่วถึง

6.4 ป่าไม้ (Forest) หมายถึง ผืนแผ่นดินทั้งหมดที่พฤษชาติขึ้นรวมกันอยู่ โดยมีไม้ยืนต้นทุกชนิดเป็นส่วนประกอบสำคัญและเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของร่วมกันของสิ่งมีชีวิต ทั้งพืชและสัตว์ที่ต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ป่าไม้เป็นสิ่งที่ปลูกทดแทนขึ้นมาใหม่ได้ ในที่นี้หมายความรวมถึง ป่าเพื่อการอนุรักษ์ ป่าเพื่อทางเศรษฐกิจ และป่าเพื่อชุมชน

6.5 ป่าเพื่อการอนุรักษ์ (Conservation forest) หมายถึง พื้นที่ป่าที่รัฐต้องการรักษาระบบนิเวศดั้งเดิมไว้ไม่ให้มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ จะยินยอมให้มีการใช้ประโยชน์จากป่าโดยทางอ้อมเท่านั้น เช่น การท่องเที่ยว นันทนาการ การศึกษาค้นคว้าวิจัย เป็นต้น จะไม่อนุญาตให้มีการใช้ประโยชน์จากป่าไม้โดยตรงอย่างเด็ดขาดเช่น การทำไม้ การบุกรุกเพื่ออยู่อาศัยทำกิน การล่าสัตว์หรือกิจกรรมอื่น ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ป่าเพื่อการอนุรักษ์จำแนกได้ดังนี้คือ อุทยานแห่งชาติ เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า พื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 ป่าชายเลนอนุรักษ์ เขตห้ามล่าสัตว์ วนอุทยาน สวนพฤกษศาสตร์ สวนรุกขชาติ และศูนย์ศึกษาธรรมชาติ

6.6 ป่าเพื่อเศรษฐกิจ (Commercial forest) หมายถึง พื้นที่ป่าที่รัฐกำหนดให้ใช้ประโยชน์ได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม

6.7 ป่าเพื่อชุมชน (Community Forest) หมายถึงป่าซึ่งประชาชนหรือกลุ่มประชาชนในชุมชนนั้น ๆ ได้ร่วมกันปลูกสร้าง ดูแลรักษาไว้เพื่อประโยชน์ของชุมชนนั้น ๆ ป่าชุมชนสามารถดำเนินการได้ทั้งในที่สาธารณประโยชน์ ในวัด ในโรงเรียน สองข้างทาง รอบสระ อ่างเก็บน้ำ ในที่ดินซึ่งเป็นสมบัติของชุมชนรักษาไว้เป็นป่าของหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งน้ำซับ ป่าช้า ดอนปู่ตาที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ที่พักผ่อนหย่อนใจหรือสวนสาธารณะ ป่าเพื่อชุมชนนี้จะต้องไม่อยู่ในเขตป่าเพื่อการอนุรักษ์

6.8 อุทยานแห่งชาติ (National Park) หมายถึงพื้นที่ป่าไม้ขนาดใหญ่ที่มีพื้นที่ไม่น้อยกว่า 10 ตารางกิโลเมตร เป็นบริเวณพื้นที่ที่มีทิวทัศน์สวยงามเป็นแหล่งที่อยู่ของพืชและสัตว์หายาก และเป็นบริเวณที่ห้ามล่าสัตว์ ตัดไม้ ทำเหมืองแร่ สร้างเขื่อน และอื่น ๆ ที่มั่นใจได้ว่าจะรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ได้ ดูแลรักษาโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐจากส่วนกลาง มีเจ้าหน้าที่ดูแลอย่างพอเพียงที่สามารถป้องกันการบุกรุกได้อย่างเด็ดขาด แต่อนุญาตให้เข้าไปท่องเที่ยวหรือใช้ประโยชน์ด้านการศึกษาค้นคว้าวิจัยได้ โดยต้องรักษาธรรมชาติให้คงสภาพเดิมให้มากที่สุด

6.9 สวนป่า หมายถึงที่ดินที่ได้ขึ้นทะเบียนตามมาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติสวนป่า พ.ศ.2535 เพื่อทำการเพาะปลูกและบำรุงรักษาต้นไม้ที่เป็นไม้หวงห้ามตามกฎหมายว่าด้วยป่าไม้

6.10 การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชีวิตประจำวัน หมายถึงพฤติกรรมของประชาชนในชีวิตประจำวันที่เกี่ยวข้องกับการใช้ผลผลิตจากป่าไม้ในเชิงอนุรักษ์ เช่น การหาของป่า การปลูกพืชเศรษฐกิจในฤดูแล้ง การป้องกันการบุกรุกทำลายป่าไม้ เป็นต้น

6.11 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน หมายถึงพฤติกรรมของประชาชนที่เข้าไปมีส่วนร่วมในการประชุมเพื่อตัดสินใจ การร่วมดำเนินกิจกรรม และการร่วมประเมินผลในการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนที่ดำเนินการโดยชุมชน รวมทั้งดำเนินการโดยหน่วยงานของรัฐและเอกชน

6.12 วัฒนธรรมดั้งเดิม หมายถึงประเพณีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ และการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ เช่น การบวชป่า การบูชาเจ้าป่าเจ้าเขา เป็นต้น

6.13 หัวหน้าครัวเรือน หมายถึง สมาชิกหรือภรรยา หรือผู้มีอำนาจตัดสินใจเกี่ยวกับเศรษฐกิจและเรื่องอื่น ๆ ในครัวเรือน

6.14 อาชีพหลัก หมายถึง อาชีพที่บุคคลต้องใช้เวลาในการประกอบอาชีพนั้น ๆ มากกว่าการประกอบอาชีพอื่นในรอบปีที่ผ่านมา

6.15 รายได้ หมายถึง รายได้ที่เป็นตัวเงินของบุคคลในครัวเรือน